

biye etmesi, Sûdâbe'nin Siyavuş'a âşık olması gibi diğer bazı bölümlerini eserin asıl vezniyle (fe'lûn fe'lûn fe'lûn fe'lû) tercüme etmiş, bunu Reşid Bey Efendiyev, Abbas Ağa Kaibov, Ali Nazmi, Abdulla Şaik, Mikayıl Müşfik'in çevirileri izlemiştir. Eserin manzum tam tercümesi yine aynı vezinle Rûdekî, Abdurrahman-ı Câmî, Âşkî gibi İran şairlerinin şiirlerini Âzerî Türkçesi'ne çeviren Memmed Mübâriz Alizâde (ö. 1994) tarafından gerçekleştirilmiştir. Otuz yılda tamamlandığı söylenen tercümenin 17.000 beyit ihtiva eden ilk cildini mütercimim kızı Lâle Alizâde, Latin harfleriyle yayımlamıştır (Bakü 2005). Çevirinin geri kalan kısmının basılmakta olduğu belirtilmektedir. Alizâde eseri hiçbir ilâve ve değişiklik yapmadan aynen tercüme etmiştir. *Şahnâme*'nin Özbekçe tam tercümesi Şahis-lam Şah Muhammedov, Cumanıyaz Cabbarov, Hamid Gulam ve Nazarmat tarafından yapılmış ve üç cilt halinde neşredilmiştir (Taşkent 1975-1979). Son iki tercüme Türkiye'de henüz bilinmemektedir ve tesbit edilemediği kadıyla herhangi bir kütüphanede kayıtlarına da rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerîfî Şehnâme Çevirisi (haz. Zuhâl Kültürel – Latif Beyreli), Ankara 1999, hazırlayanların girişi, s. IX-XXIX; Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937, s. 316-323; A. Zajackowski, "Şehname'de Atasözleri", *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler* (1966), Ankara 1968, s.1-8; a.mlf., "La plus ancienne traduction turque (en vers) du Şah-nâme de l'état mamelouk d'Égypte (XV-XVIe siècles)", *TDAY Belleten* 1966 (1967), s. 51-63 (makalenin tercümesi için bk. "Mısır Memluk Devleti'nin Şahnâmesi'nin Türkçe En Eski Şiir Çevirisi: XV-XVI. Yüzyıl [trc. Necdet Bingöl]", a.e., s. 65-76); Esin Atıl, "Ahmed Nakşi, An Eclectic Painter of the Early 17th Century", *Fifth International Congress of Turkish Art* (ed. G. Fehér), Budapest 1978, s. 103-121; Orhan Şaik Gökyay, *Destursuz Bağ Girenler*, İstanbul 1982, s. 45-49; Yusuf Öz, "Şeh-nâme Tercümeleri ve Sözlükleri", *Name-i Aşina*, IV/3, Ankara 2002, s. 25-38; M. Fuad Köprülü, "Türkler (Türk Edebiyatı)", *İA*, XII/2, s. 549; M. Uğur Derman, "Derviş Abdî-i Mevlevî", *DİA*, IX, 190-191; Muallim Cevdet'in Atatürk Kitaplığı MC. 14/10 numarada kayıtlı, *Şahnâme* tercümeleriyle ilgili el yazısı notları.

ZUHAL KÜLTÜREL

ŞAHNE (الشحنة)

— Bir şehir veya bölgenin emniyet ve asayişinden sorumlu askerî vali. —

Sözlükte "yük, azık, düşmanlık, at sürüşü" mânalarına gelen **şahne** (şihne) kelimesi, III. (IX.) yüzyılın sonlarından itibaren bir şehrin veya bölgenin muhafaza ve

kontrolünden sorumlu kişiyi ifade eden terim olarak kullanılmıştır. Şahnenin yaptığı görev daha önce sâhibü's-şurta ve sâhibü'l-maûne tarafından yerine getiriliyordu. Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh zamanında bu görevde bulunan Emir Nâzûk'un emrinde 14.000 süvari ve piyade kuvveti mevcuttu. Sâmânîler'de ise hem sâhibü's-şurta hem şahne tabirleri kullanılmaktaydı. Sultan Mesud'un Rey'e şahne tayin ettiği Hasan-ı Süleyman'a kıymetli bir hil'at verdiğine ve halkı ona itaat etmesi hususunda uyardığına dair bilgilerden (Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, I, 20; II, 742; III, 976) bu memuriyetin Gazneliler'de de mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Şahnelik görevinin Karahanlılar'da da bulunduğu, İlig Han Nasr'ın Mâverâünnehir'i ele geçirmesinin ardından Buhara'ya bir şahne tayin ettiği bilinmektedir (Nerşahî, s. 147-148).

Büyük Selçuklular'da bir şehir veya eyaletin askerî valisine şahne deniyordu. Şahnelik bu dönemde giderek önemli bir kurum haline gelmiştir. Nizâmülmülk şahne, mukta' ve valilerin reâyânın hukukunu gözetmeleri gerektiğine işaret eder (*Siyâset-nâme*, s. 41). Bazı Arapça ve Farsça kaynaklarda bir şehrin şahnesi için emîr, vali ve mukta' terimleri kullanılmıştır (*EP*² [İng.], IX, 437). Selçuklular'da bazı emirlerin yönettikleri vilâyetler uhdelinde kalmak şartıyla şahne tayin edildiği görülmektedir. Meselâ Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar, Musul ve Vâsıt Emîri İmâdüddin Zengî'yi önce Bağdat, daha sonra Irak şahneliğine bu şekilde getirmişti. Genellikle Türk soylu askerler arasından tayin edilen şahnelerin emrinde askerî birlikler mevcuttu. Tayin ve aziller genellikle hükümdar veya vezir tarafından gerçekleştirilirdi. Bunların bazı şehir ve kasabalarda nâibleri vardı. Şahnenin en önemli görevi sorumluluk alanı içinde yaşayan halkın refah ve güvenliğini sağlamaktır; ayrıca şehrin, buraya bağlı yerlerin ve yolların güvenliğinden sorumluydu. Suçluları ve karışıklık çıkaranları takip eder, ayyâr, zorba ve hırsızları yakalayıp mahkemeye sevkeder, bazı durumlarda suçluları para cezası vermek veya sürgüne göndermek suretiyle kendisi cezalandırırdı. Irak Selçuklu Sultanı Mesud döneminde Bağdat'ta ayyârlar halka baskılarını arttırdınca sultan, Bağdat şahneliğine vekâlet eden İldeniz'in bunları ortadan kaldırmak için istediği yetkiyi kendisine vermişti. Amîd ve şahne Bağdat'ta meydana gelen karışıklıkların bastırılmasında birbirleriyle yardımlaşırdı. Şahne kadılar, fakihler, din adamları ve as-

kerlerle istişare edip onlara saygı göstermekle yükümlüyüdü. Şahnenin kendisine ait bir divanı (dîvân-ı şahnegî / dîvân-ı şihnegî) vardı ve kadının verdiği kararları uygulamak onun görevleri arasındaydı. Vergilerin tahsili sırasında emrindeki memurlar vasıtasıyla âmile yardım eder, toplanan vergilerin yerine ulaştırılmasını sağlardı. Şahne âmilin güvenliğinden de sorumluydu. Ayrıca muhtesib ve mütevellî de onun yardım isteyebilirdi.

Türkmenler için tayin edilen şahneler kabileler arasında düzeni sağlar, çıkması muhtemel anlaşmazlıkları önler, Türkmen reislerinin başkalarının mülklerini zaptetmelerine veya karışıklık çıkararak düzeni bozmalarına engel olurlardı. Türkmen reisleri nezdinde sultanı temsil etmek şahnenin önemli görevlerindendi. Sultan Sencer devrinde İmâdüddin Kamaç (Kumac) hem Belh valisi hem de Oğuz kabileleri üzerine şahne tayin edilmişti. Bağdat'taki Selçuklu şahnesi asayişten sorumlu olmasının yanı sıra halife nezdinde sultanın temsilcisi olarak görev yapardı; halife Selçuklu Devleti'yle ilgili konularda onunla istişare ederdi. Selçuklular tarafından Bağdat'a gönderilen şahnelerin en meşhurlarından Sa'düddeve Gevherâyın, Alparslan zamanında Bağdat'ta çıkan karışıklığı engellemişti. Melik Kavurd Bey, Uman'a hâkim olduğunda vali Şehriyâr b. Tâfilî yerinde bırakıp kendi adamlarından birini onun yanına şahne tayin etmişti.

Bazı şahnelerin yetkilerini kötüye kullanarak halkı soymaya çalıştıkları, Bağdat'taki şahnelerin halifelik divanından aşırı isteklerde bulundukları, divanın geliri bunların isteklerini karşılayamadığından borçlanmak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Abbâsî halifeleri zaman zaman şahnelerin bu tutumundan şikâyetçi olmuş ve baskılarından kurtulmak istemiştir. Muktefi-Liemrillâh bu yüzden Selçuklu şahnesini ve sultanın diğer görevlilerini Irak'tan uzaklaştırmıştır. Şahne geçimini temin için şehir halkından belirli zamanlarda "mersûm-ı şahnegî" denilen bir vergi tahsil ederdi; Türkmen kabileleri de kendisine otlakiye öderdi. Şahnenin halka yeni bir vergi koymasına yasaktı; ancak kendisine iktâ arazisi verilebilirdi.

Anadolu Selçukluları, atabeglikler, Fâtımîler ve Eyyûbîler'de de şahnelik kurumu mevcuttu. Anadolu Selçukluları döneminde şahne bir şehrin askerî valisi veya o şehirdeki garnizonun komutanı durumundaydı. Selâhaddin-i Eyyûbî ve ağabeyi Türran Şah Dimaşk'ta şahne olarak görev yap-

mişlardı. Fâtımîler'de şahnelere tahsis edilen Dârü'l-ma'üne adlı binanın Selâhaddin-i Eyyûbî tarafından yıkılıp yerine bir Şâfiî medresesinin yapıldığı bilinmektedir. Nûreddin Mahmud Zengî, "mükûs" adı verilen gayri şer'î vergileri kaldırdıktan sonra şahnelere azledip onların görevini kâdilkudâta devretmiştir (Şeşen, s. 119). Eyyûbîler'de emîrler arasından tayin edilen şahneler halkın güvenliğini sağlamakla görevliydi. Selâhaddin-i Eyyûbî devrinde Kahire'de bu görevi Emîr Bahâeddin Karakuş'un, Dimaşk'ta Bedreddin Mevdûd'un yaptığı belirtilmektedir. Bu dönemde Türkmen kabilelerinin kontrol eden bir şahnenin mevcudiyetinden bahsedilir. Ayrıca Cengiz Han ve halefleri işgal ettikleri şehirlere şahne tayin etmişlerdir. İlhanlılar, Delhi Sultanlığı, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Timurlular'da da şahne tabirine rastlanmaktadır. İlhanlılar'da şahne yanında daruga, basak ve nâib terimleri de kullanılıyordu. Osmanlı Devleti zamanında bir ara "şahnegî" (resm-i şahnegî) denilen bir vergi mevcuttu, bu vergi daha sonra kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nerşahî, *Târîhu Buḥârâ* (trc. ve nşr. Emîn Abdülmecîd Bedevî – Nasrullah Mübeşşer et-Tirâzî), Kahire, ts. (Dârü'l-ma'ârif), s. 147-148; Hilâl b. Muḥassin es-Sâbî, *Rûsumü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 9; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahrân 1348, I, 20; II, 742; III, 976; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 25, 41, 59, 70; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ, V*, 361-362, 364; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 50, 120, 176, 201, 205, 238, 259, 264; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn-ü'l-İslâmiyye ve'l-veẓâ'if 'ale'l-âşâr-ı'l-'Arabiyye*, Kahire, ts. (Dârü'n-neḥdat-ı'l-'Arabiyye), II, 623-626; A. K. S. Lambton, "The Internal Structure of the Seljuk Empire", *CHIR*, V, 213-214, 240, 244-245; a.mlf., "Atebetü'l-Ketebe'ye Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi" (trc. N. Kaymaz), *TTK Belleten*, XXXVII/147 (1973), s. 367-368, 371, 377, 381, 383-386, 389-392; a.mlf., "Şihna", *EI* (İng.), IX, 437-438; Hasan-ı Enverî, *İşlâḥât-ı Divânî Devre-yi Gâzevî ve Selcûkî*, Tahrân 2535 şş., s. 225; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 119-120, 151, 171; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984-92, II, 17, 45, 186, 273, 400 vd.; III, 55, 57-58, 187-188, 218, 220-221, 227-228, 234, 238, 243, 428; Erdoğan Merçil, *Kırman Selçukluları*, Ankara 1989, s. 18, 56, 156; a.mlf., *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Ankara 2007, s. 118, 200; S. G. Agacanova, *Selçuklular* (trc. Ekber N. Necef – Ahmet R. Annaberdiyev), İstanbul 2006, s. 88, 216, 246, 253, 293, 299-300, 316; G. M. Kurpalidis, *Büyük Selçuklu Devletinin İdarî, Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (trc. İlyas Kamalov), İstanbul 2007, s. 34, 61, 92, 109-110, 112-114, 122-128, 161; W. Hinz, "Ortaçağ Yakın Şarkına Ait Vergi Kitabeleri" (trc. Fikret İşıltan), *TTK Belleten*, XIII/52 (1949), s. 779-780.

ERDOĞAN MERÇİL

ŞÂHRUH

(شاهرخ)

(ö. 850/1447)

Timurlu hükümdarı
(1405-1447).

14 Rebîülâhîr 779'da (20 Ağustos 1377) Semerkant'ta doğdu. Timur'un dördüncü oğlu olup annesi Karahıtaylar'dan Tugay Terken Aga'dır. Timur sefere çıkarken zaman zaman Semerkant'ın idaresini ona bırakırdı. 799 (1397) yılında ağabeyi Mirân Şah'tan boşalan, merkezi Herat olmak üzere Sistan, Horasan ve Mâzenderan bölgelerinin valiliğine getirildi. Timur'un 801'-de (1399) başlayan son ve en uzun seferine (yedi yıllık), onun Memlükler'e karşı Suriye ve Filistin'deki faaliyetlerine katıldı. Osmanlı Sultanı I. Bayezid ile yapılan Ankara Savaşı'nda bulundu (804/1402).

Timur'un doğuya Çin'e doğru çıktığı sefer esnasında Otrar'da ölümü (807/1405) kurduğu imparatorluğun kaderi üzerinde büyük etki yaptı. Timur, ölmeden önce oğlu Cihangir'den olan torunu Pîr Muhammed'i vâliht olarak vasiyet ettiği halde hiç kimse onun hükümdarlığını tanımadı. Timur'un ölümü sırasında yanında bulunan Şah Melik ve Şeyh Nûreddin gibi beyler yarıda kalan sefere devam etmek istedilerse de ölüm haberinin orduda yol açtığı karışıklık yüzünden bundan vazgeçerek Semerkant'a dönmeye karar verdiler. Bu beyler, vasiyetinin yerine getirileceğine dair Timur'a söz vermiş olmalarına rağmen Pîr Muhammed'in Kandeher'dan gelmesinin uzun zaman alacağını ileri sürerek Semerkant'ın Şâhruh'a teslim edilmesinin daha doğru olacağını söylediler.

Şâhruh vali sıfatıyla idare ettiği eyaletlerin hükümdarı olarak tanındı (807/1405). Bu arada ordunun sağ kolundaki beyler, ordu merkezinden habersiz olarak Mirân Şah'ın oğlu Halil Sultan'ı hükümdar ilân ettiler ve Semerkant muhafızı Emîr Argun Şah'ın yardımıyla başşehri ele geçirdiler. Şâhruh, başlangıçta Halil Sultan'ın Mâverâünnehir'deki hâkimiyetini tanıdıysa da asıl taht vârisi Pîr Muhammed Kandeher'dan gelince onu destekledi. 809 (1407) yılında Pîr Muhammed'in kendi beylerinden Pîr Ali Tâz tarafından öldürülmesi üzerine Şâhruh, Pîr Muhammed'in öcünü alma bahanesiyle Halil Sultan'la mücadeleye girişti. Mücadelede Halil Sultan esir alındı (811/1409) ve kendisiyle varılan anlaşma uyarınca savaşa son verildi. Buna göre Halil Sultan, Mâverâünnehir'deki haklarını ter-

kederek Rey şehrine gidecekti. 27 Zilhicce 811 (13 Mayıs 1409) tarihinde hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Semerkant'a giren Şâhruh, altı ay sonra şehirden ayrılırken buranın ve Mâverâünnehir'in idaresini oğlu Uluğ Bey'e ve onun atabegi Şah Melik'e bıraktı. Semerkant'ın Şâhruh tarafından ele geçirilmesiyle Timur'un mirası için yapılan hâkimiyet mücadelesi büyük ölçüde sona ermiş oldu.

Şâhruh, 812 (1410) yılında Halil Sultan'ı Irâk-ı Acem ve Azerbaycan'ın geri alınması için Karakoyunlular üzerine gönderdi ve kendisinin de arkadan yola çıkacağını söyledi. Bu teşebbüs, Horasan ve Mâverâünnehir'de hâkimiyetini sağlamlaştırmakla vakit geçiren Şâhruh'un batıya doğru yaptığı ilk sefer oldu. Ancak Rey şehrine gelen Halil Sultan daha ileriye gidemedi. Bu sırada Güney İran'da Ömer Şeyh'in oğulları Mirza İskender ile Rüstem arasında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden bir faaliyet gösteremedi ve 814'te (1411) Rey'de öldü. Fakat bu olaylar Şâhruh'un azmini kırmadı; Şâhruh, Hârizm bölgesini ele geçirdikten sonra (815/1413) gözünü batıya çevirdi. 815 yılının güzünde Herat'tan yola çıkan Şâhruh, Mirza İskender'e Irâk-ı Acem ve Azerbaycan'a yürüyerek buraları Karakoyunlular'dan alacağını bildirdi ve ordusu ile Rey'de kendisine katılmasını istedi. Ancak İskender'in onun hâkimiyetini tanımaması üzerine Şâhruh, Tebriz yerine İsfahan'a karşı gitmeye karar verdi. Kısa zamanda Mirza İskender'i esir aldı ve İsfahan'ı İskender'in kardeşi Rüstem'e, Luristan bölgesini Baykara'ya, Fars bölgesini de oğullarından İbrâhim Sultan'a bıraktıktan sonra Herat'a döndü (817/1414). Şâhruh ertesi yıl yine Fars bölgesine yürümek zorunda kaldı. Çünkü Baykara ayaklanarak Fars bölgesini İbrâhim Sultan'ın elinden almıştı. Şâhruh, Baykara'yı esir alıp Kandeher'a sürdü, bölgede düzeni sağlayarak burayı tekrar İbrâhim Sultan'a verdi ve Herat'a döndü (Muharrem 819 / Mart 1416). Böylece Irâk-ı Acem ile Güney İran'da Şâhruh'un hâkimiyetini tanımak istemeyen Ömer Şeyh'in oğullarının nüfuzuna son verildi.

823 (1420) yılına kadar Şâhruh, ülkenin büyük bir kısmında hâkimiyetini pekiştirmekle birlikte batıda henüz ciddi bir faaliyette bulunamamıştı. Timur'un ölümüyle yeniden siyasî sahnede görünen Karakoyunlu Kara Yûsuf, Timur'un Irâk-ı Arabî verdiği oğlu Mirân Şah'ı ve torunu Ebû Bekir'i 809 (1406) ve 810'da (1408) yenerek Mirân Şah'ın ölümüne ve Ebû Bekir'in kaçmasına sebep olduğu gibi eski arkadaşı Celâyirli Sultan Ahmed'i bertaraf ederek